

АМЕРИКАНІЗМИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Іванкович Ірина Валеріївна

Американізмами прийнято вважати елементи різних рівнів структури мови (фонетичні явища, морфеми, слова й словосполучення та їхні структурні моделі, елементи значення, синтаксичні конструкції), запозичені мовною практикою українців з англійської мови в США. Лексичні американізми зустрічаються в усіх функціональних різновидах мови, фонетичні та граматичні — насамперед в усному мовленні, особливо в просторіччі. Усі вони є наслідком міжмовної інтерференції. Найчастіше термін американізм застосовується щодо лексичних запозичень — слів та усталених словосполучень [4, с. 8–9].

В Україні більшість запозичень з англійської мови вважають англізмами. Як американізми сприймаються насамперед слова, яким притаманний локальний американський колорит (ковбой, гот-дог, кока-кола, тінейджер) і похідні від американських власних назв та імен (Вотергейт, Діснейленд, МакДональдс). В останні десятиліття чимало англізмів увійшло до складу літературної української мови (джинси, комп'ютер, рейтинг), частина з них залишається поза її межами: у просторіччі (бакен, секонд-гендовий), молодіжному сленгу (лузер, крейзуха), професійних жаргонах — комп'ютерному (онлайновий, софтвер), і журналістському (парт-тайм, рімейк) та ін.

Інтенсивність і характер контактів між англійською та українською мовами в діяспорі США відмінні від тих, що існують в Україні. Природно, що запозичення в мовній практиці українців діяспори не збігаються з англізмами, які використовують в Україні. Свого часу Д. Гуменна влучно підмітила цей необґрунтований надмір запозичень в українській мові емігрантів в Нью-Йорку: «Нема отих «найс дресок», «перемухуватися», «мій бойсик», «счейншувати», — перлів, що ними пересипаний воляпук нью-йоркців». Траплялися однак й зворотні ситуації, коли українці надавали американським назвам українського забарвлення: «Одна наша діпістка називала Сіракюзи — «Сірі кози», а Боффало — «Буйволове» [2].

Як наслідок лексичної інтерференції, у мові української діяспори побутують слова: кейк (cake — торт), норска (nurse — медсестра), пайпа (pipe — труба), гамерувати (to hammer — прибивати), проперті (property — власність), кара, гара (car — авто), мінковий плащ (mink — норка), профіт (profit — прибуток), тексти (taxes — податки), дишвошер (dishwasher — посудомийна машина), скаларшип (scholarship — стипендія), лон (loan — позика), стемп (stamp — поштова марка), мейлмен (mailman — поштар), степси (steps — сходи), айриші (Irish — ірландці), спелювати (to spell — вимовляти по літерах), френд (friend — друг), трок (truck — вантажівка), штор (store — крамниця), шузи (shoes — взуття), воркшоп (workshop — майстерня, курси підвищенн кваліфікації), джус (juice — сік), пай (pie — пиріг), чіз-кейк (cheesecake — сирник), капкейк (cupcake — кекс) та багато інших.

Серед лексичних американізмів можна виділити такі основні типи:

а) одиниці, звукова форма та значення яких збігаються з англійським прототипом: гай-скул — середня школа, давн-тавн — центр міста, овертайм — понаднормовий робочий час, ДП — переміщені особи тощо;

б) одиниці, що утворилися від англійської основи шляхом додавання закінчення, префікса чи суфікса: майна — шахта, копальня (mine), конкуренція — змагання (competition), шеровець — власник акцій (shareholder), абсентуватися — бути відсутнім (absent), адоптування — усиновлення (adoption), нуклеарний — ядерний (nuclear) тощо;

в) слова й вирази англійського походження, що вживаються в Україні і в діяспорі з різним значенням чи з різними елементами значення: позиція — посада (призначений на цю позицію), чемпіон — поборник (чемпіон української справи), фільм — плівка (покрита тонким фільмом), декорувати — нагороджувати (декорували бронзовою відзнакою);

г) орфографічні та ортоепічні американізми: слова, що в діяспорі й в Україні мають різне звучання й написання, хоча виникли з того самого англомовного прототипу й мають однакове значення: фарма (ферма), Техас (Texas); у просторіччі та розмовній мові (іноді в пресі) зустрічаються словоформи каледж (коледж), Джан (Джон) тощо;

г) одиниці, що виникли внаслідок покомпонентного перекладу англійських прототипів: короткі години — скорочений робочий день, домашні справи — внутрішні справи, так довго як — доти поки й ін.

Найвища частота використання американізмів — у просторіччі, найнижча — в писемній мові. У мовній практиці діяспори американізми співіснують з українськими словами, що позначають ті самі поняття (адоптувати й усиновити, градуант і випускник, лайсенс і дозвіл тощо); і перші, й другі можуть уживатися однією людиною чи в тому самому друкованому виданні. Зловживання запозиченнями є ознакою недостатнього володіння літературною мовою і критично оцінюється як в наукових, так і в популярних виданнях у діяспорі та в Україні. На прикладі творів красномовства та періодики розглянемо приклади кожної групи.

1) одиниці, звукова форма та значення яких збігаються з англійським прототипом:

ДОКІЯ ГУМЕННА:

Приходить неділя — їм нудно. Їм треба «фан» (fun — розваги)... Туман той їхній, «фог» (fog — туман) [2, с. 7].

Поки ще сплачували «мортгедж», то потерпів і в підвалі (mortgage — застава нерухомого майна) [2, с. 61].

Пролежала жінка рік у шпиталі, а на її обличчі зроблено дев'яносто дрібних операцій. «Иншуранс» платить... (insurance — страхівка) [2, с. 82].

Їм треба дешевої «гавзкіпер», а мені треба мецената (housekeeper — домогосподиня) [2, с. 14].

ОКСАНА РУДАКЕВИЧ:

... «бойфренда» попід руку, як не бачить мати, (boyfriend — хлопець). Та на «дейт» на кілька годин, щоб лиш тільки з хати (date — зустріч) [8, с. 701].

ЕДВАРД КОЗАК:

Мапа

Наші жінки позношували кілко ружних вишивок..., жи можна би цалий *ситигол* заслонити по самий дах (cityhall — міська ратуша) [8, с. 36].

Що звірі говорили

Скі тут «*тап-сікрети*» годні бути! (topsecret — надсекретний) [8, с. 56].

«*Сайни*»

Раз навит появило си, жи біг якийсь *крейзі* без порток (crazy — божевільний) [5, с. 74].

– Пиши «*ліберейшен*»! ... і вийшло «*Ліберачі*» (liberation — визволення).

Бин кет

«*Майк*» попсув си і не функцинує (mike скорочення від microphone — мікрофон) [8, с. 83].

Малювали малярі

А зробіт у кулку друге кулко, то буде *донац*, або *бейтал* (doughnut — пампушка; bagel — булка у формі бублика) [8, с. 86].

Стара гайлка

Ше йому шафа грала та й мусит фасував добре *сошил секюріти* (social security — соціяльне страхування, забезпечення) [8, с. 104].

Гриць Зозуля, що він за один і звідкіля взявся

Та ти йно диви си, еке тут всьо файне та й віглянцоване на *вакуум клінер!* (vacuum cleaner — порохотяг) [7, с. 10].

– Не пхинькай і не смаркай над *карпетом*, бо то коштує грубі дуляри! (carpet — килим).

Лист до Старого Краю

Єкась мара намовила єї, аби си купила *дїшвошер* (dishwasher — посудомийна машина). То така машина, жи сама горшки миє [7, с. 12].

Гриць Зозуля у ролі Йосифа Гірняка

Чим лекший чоловік має *джаб*, тим тяжче мусит робити (job — праця). Але я надібав си на ще инакший *ексидент* (accident — нещасний випадок, аварія) [5, с. 17].

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ:

Весна між руїнами

Тепер розвалили місто і роблять «*паркінг спейс*» (parkingspace — паркова площа) [5, с. 77].

Ялинка для тіней

В американському красному письменстві ця порода громадян США називається «*гобос*», а так, у поточній мові, і трішки ніби зневажливо зуть їх «*бомами*» (hobo — бродяга; bum — ледар, шалапут) [7, с. 80].

Шоловило

Летів, як звичайно, мов навіжений, на своєму *байциклі*, зударився з *троком* на перехресті та й тепер немає що з нього збирати (bicycle — велосипед; truck — вантажівка).

ІВАН КИРПАТИЙ:

Не мав ще «*кари*», «*гавзу*», ні «*ТІ-ВІ*» (car — авто; house — дім; TV — телевізор) [6, с. 9].

Ашуранси видавати і *афїдевіти* (assurance — страхування; affidavit — письмове свідчення під присягою) [6, с. 11].

Не казати «*пан*», а «*містер*», не «*добридень*», а «*галов*»,

Бо від тих «*панів крайових*», то підноситься в їх кров.

А жінки, щоб їм про моду, про кохання, їхню вроду,

Про «ліпстики», пудри, мінки куплені на борг для жінки (lipstick — помада; mink — норка) [6, с. 20].

Почалися знов «скрінінги» (screening — перевірка особистих даних) [6, с. 23].

Замість Ганки — маю *тробел*, *чардж екаунт і били*,

Того всього в Америці нас жінки навчили (trouble — клопіт; charge account — оплата з банківського рахунку; bill — рахунок) [6, с. 36].

ШЛЯХ. Ч. 5, 31 січня 1965 р.:

Вона мені закидає, що я «олд фешен» (oldfashion — старомодна).

ШЛЯХ. Ч. 6, 7 лютого 1965 р.:

Це становище вигідне для старших людей, які мають уже суспільне забезпечення («сошел секюріті») (social security — соціальне забезпечення) [10, с. 8].

«Шілд», «ундерстенд», «гірл», «анівей» і багато інших, яких значення не розуміє напевно ні один родовитий мешканець нашої прибраної батьківщини (shield — знак; understand — розуміти; girl — дівчина; anyway — у кожному разі) [10, с. 8].

АМЕРИКА. Ч. 5, 12 січня 1953 р.:

Вперше від 1881 року в ЗДА в минулому році не було ні одного випадку *лінчу* (lynch — самосуд).

АМЕРИКА. Ч. 44, 9 березня 1953 р.:

Велика продаж *рефріджерейторів* (refrigerator — холодильник).

АМЕРИКА. Ч. 54, 23 березня 1953 р.:

Карбівник — *ріл естейт* (realestate — агент нерухомости).

АМЕРИКА. Ч. 129, 13 липня 1953 р.:

У висліді кондуктор заспокоївся, а ... діти [отримали] гору «ніклів», «даймів» від пасажирів на «айскрім» (nickel — 5-центовая монета; dime — 10-центовая монета; ісескреам — морозиво) [9, с. 4].

2) одиниці, що утворилися від англійської основи шляхом додавання закінчення, префікса чи суфікса:

ДОКІЯ ГУМЕННА:

Ми самі все це зробили, — гордо хваляться господарі хати. — Все до найменшого цвяшка, крім «плумберки» (plumbery — водопровідна справа) [3, с. 67].

«Клінувати», — але там треба мати рекомендації (to clean — прибирати, чистити) [3, с. 11].

Піяніст мусить щодня вправлятися, а не тримати в руках щітку для «пейнтування стін», як це випало в Нью-Йорку на долю віртуоза-піяніста Вадима Кіпи (to paint — фарбувати, малювати) [3, с. 11].

І нащо було «бадерувати» цю ідилію якимось там літературним вечором? (to bother — турбувати) [3, с. 56].

Та чого дивуватись, що в музейній кімнаті стоять «слат-машини», коли вина стоять і по всіх публичних місцях Невади, навіть у «драт-сторах» (slot machine — гральний автомат; drugstore — аптекарська крамниця) [3, с. 138].

ОКСАНА РУДАКЕВИЧ:

Градунтів тут число могутнє, (graduate — випускник).

Вам розкажем пляни на майбутнє [9, с. 85].

Є гарні *гросерні* (grocerystore — продуктова крамниця) [9, с. 119].

ЕДВАРД КОЗАК:

«Сайни»

Тепер такий світ настав, жи всьо обетає си ведлуг *сайнів* (sign — знак) [8, с. 73].

Єк мя взели до шпиталю

Єк я заснув, то прийшла нічна *шихта* (shift — робоча зміна) [8, с. 89].

Ведлуг зубів, то *заколуй* до Дутка і віроби собі (to call — телефонувати) [8, с. 174].

ІВАН КИРПАТИЙ:

Баби в *пенцах* не ходили і не *пайнтувались* (pants — штани; to paint — малювати, тут: фарбуватись) [6, с. 36].

Де так довго «*бомував*», (to bum — тинятися без діла, ледарювати)

«Телевіжен» попсувався,

Може б так «*пофіксував*»? (to fix — лагодити, ремонтувати) [6, с. 42].

ШЛЯХ. Ч.6, 7 лютого 1965 р.:

Ще ніколи за 25 років діяльності УККА, Україна не ждала більшої допомоги, як у сучасну хвилину *коекзистенційного* запаморочення (coexistence — співіснування) [10, с. 7].

АМЕРИКА. Ч. 18, 30 січня 1953 р.:

Вона повинна бути об'єктом *інвеститації* сенату (investigation — дослідження, слідство) [1, с. 4].

АМЕРИКА, Ч. 19, 2 лютого 1953 р.:

При високім тиску крові Гавсманна *тарлікові* капсулі (garlic — часник) [1, с. 4].

Тридимензійні фільми (3-Д), як виявляється, були тільки початком цілої низки 3-Д винаходів (three-dimensional — трьохвимірний) [1, с. 4].

3) орфографічні та ортоепічні американізми, слова, що в діаспорі й в Україні мають різне звучання й написання, хоча виникли з того самого англомовного прототипу й мають однакове значення:

ДОКІЯ ГУМЕННА:

Але ці «стріти» й «*евню*» мене не цікавлять (avenue — евню — авеню) [3, с. 5].

ОКСАНА РУДАКЕВИЧ:

А з лектури лиш *камікси* (comics — комікси — комікси) [9, с. 70].

ЕДВАРД КОЗАК:

Пігувки

Цалий кулак ружних *пігувків* і *вейтаминів* (vitamins — вейтаміни — вітаміни) [7, с. 135].

О сиромудрцях і тим подібних

Хоч би си горнула, то *бескетболу* з ними не заграє, бо си не розуміє (basketball — баскетбол — баскетбол) [7, с. 50].

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ:

Пригода в горах

Це перший інструктор від джудо на весь *стейт* Нью-Йорк (state — стейт — штат) [5, с. 139].

ШЛЯХ. Ч. 1, 3 січня 1965 р.:

Апостолят Архиепархіяльної Преси у Філядельфії повідомляє, що Епархія св. Отця *Николая в Шикаго* ... розпочинає свою діяльність Дієцезіяльне Видавництво (Chicago — Шикаго — Чікаго) [10, с. 6].

Закон вимагає, щоб чужинці, які живуть у *З'єдинених Державах Америки* зареєстрували свої адреси протягом місяця січня (the United States of America — З'єдинені Держави Америки — Сполучені Штати Америки) [10, с. 7].

АМЕРИКА. Ч. 11, 21 січня 1953 р.:

В Торпс, в Англії, надрукували премію від *дентиста* на базарових тикетах (dentist — дантист — дантист) [1, с. 4].

4) інтерференція англомовного тексту в українському:

ОКСАНА РУДАКЕВИЧ:

А з лектури лиш комікси (comics — комікси) [9, с. 70].

Лиш так собі *take it easy* (без перевантаження) [9, с. 82].

Йти на збори? *I am busy!* (Я зайнятий!)

Академію? *That's no treasure!* (Немає в цьому цінности!)

На забаву? *Oh, with pleasure!* (з приємністю!)

Дзвонить раз мені Наталка

(Моя приятелька змалку) [9, с. 83].

Listen, Jerry, йду на грище. (Слухай, Юрку!)

На дворі дощ, вітер свище,

Pick me up there, будь моровий! (Підвези мене)

Okay, honey, я готовий! (Добре, солодка)

То ж раз їй кажу я власне:

— *Listen, Irene, you be quiet*, (Слухай, Ірко, помовчи)

If you would know, I'm so tired! (Якби знала ти, який я втомлений!)

Вам, дівчатам, і не сниться,

Як то важко, як хто вчиться ... [9, с. 83].

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ:

Практичний дарунок

Зроби нам ще один ... *Favour* (favour — милість, ласка) [5, с. 108].

5) транслітерація англомовного тексту:

ЕДВАРД КОЗАК:

Плім

Але прийшов один справедливий американець:

— *Б'ютіфул!* (beautiful — прекрасно)

— *Ю лайкет?* — питаю си. (в розмовній мові: You like it? — Тобі подобається?) [7, с. 125].

Коледою зачели — коледов кінчимо

У шестій хаті, на куртці прибита карта: «*БІГ ДОГ*» (big dog — великий собака) [7, с. 215].

ЕДВАРД КОЗАК:

Гриць Зозуля у ролі Йосифа Гірняка

Ще вам налити? *Фор розис і севен ап?* (Four Roses — відома американська марка вискі; 7 Up — солодкий газований напій) [7, с. 19].

Єк я духом був у Краю

Нарід був побожний і цілював егомосці руку ... Тепер ніхто не цілює, а жони чи сестриці кажут:

— *Голо, фадер!* (Hello, Father! — Добридень, отче!)

Єк мя взели до шпиталю

Крутит си коло мене грішного ... і каже:

— *Рилекс, мистер, рилекс!* (Relax, mister, relax! — Спокійно, пане, спокійно) [7, с. 78].

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ:

Лекція джудо

Бой-о-бой, ти ще живий! (boy oh boy — ідіоматичний вираз, що вживається на підкреслення чогось надзвичайно позитивного (в окремих випадках — негативно-го) [4, с. 136].

ІВАН КИРПАТИЙ :

«*О, май дарлінг, о, май гані, пліз бі кваєт, тейк юр тайм!*»

«*Нов, нов, брадер, нов, нов, брадер, джаст донт бі нав вери файн!*» [6, с. 44].

Oh, my darling, oh my honey. — О, моя дорога, о моя солодка,

Please be quiet, take your time! — Прошу, заспокойся, не гарачкуй!

No, no, brother, no, no, brother. — Ні-ні, брате, ні-ні, брате,

Just don't be now very fine! — Не будь тепер такий добрий!

б) омоніми:

ЕДВАРД КОЗАК:

Лист до Старого Краю

Кару — тиж маю (тут: car — авто). Кара — покарання [8, с. 11].

Здибало си два чоловіки

Прийшов такий оден, жи то кажут, коли не прийде до церкви, то фурт паски светет ... і каже до людей:

— *Голо!* (гра слів: Hello в англійській: привіт!)

А якийсь махнув до нього руков ... і відповідає:

— Воїстино, жи голо! (тут: українське голо — порожньо)

І так, видите, нич нам не лишило си, ли гола, поліська культура [8, с. 30].

ІВАН КИРПАТИЙ:

Привітайся та до нас так: «Там на вас вже *кара* жде!»

Ми в страху... Перехрестились і питаємо — за що?

«В нас на *авто* кажуть «*кара*» (усміхнувся він) — й «дацо» [6, с. 24].

«Це мій *гавз* за сорок тисяч! А ньому є і *рум* для вас».

— Дуже дякую вам, пане, але я не п'ю якраз!

... Пане «містер», алькоголю ми ніколи не п'ємо.

Каву, молоко, а *руму* ми й не нюхали давно!

— «Ха-ха-ха-ха, ха-ха-ха-ха! Ох, які ви чудаки!

Рум — по-нашому — *кімната*, а «*клязети*» — то *шафки*! [6, с. 25].

Та й на *open dor vit фінгер* зараз тобі вкаже... (open door — відчинені двері; with finger — пальцем) [6, с. 36].

Подібні мовні тенденції побутують в усному мовленні українців діаспори. На жаль, не можемо говорити про однаковість повних нормативів у мові друкованого слова. Засновані попередніми хвилями емігрантів періодичні видання дотримуються переважно Харківського правопису 1928 р., тоді коли створені четвертою хвилею газети зберігають правопис 1991 р.

Таким чином, українська діаспора в США віддзеркалює класичні соціолінгвістичні впливи домінуючої мови (в даному випадку — англійської). Наявність американізмів у мові українців цієї країни — це не єдина проблема засмічення мови.

Простежується різкий контраст між мовою третьої і четвертої хвилі еміграцій. Мова післявоєнної, політичної еміграції позначена значною кількістю полонізмів; їхні нащадки, хоча й двомовні, здебільшого користуються англійською мовою в повсякденному спілкуванні. Передбачається, що через одне-два покоління український мовний елемент у цьому середовищі загине. Ситуація уподібниться до попередньої хвилі, коли іредентизм буде єдиною зв'язковою ланкою із українством. Слід проте зазначити, що завдяки представникам третьої хвилі з кінця 1980-х років в Україні стали приступними діяспорні видання та періодика, почастишали особисті зустрічі із заокеанськими українцями, а відтак мовна практика діяспори стала впливати на мовну ситуацію в Україні. Це виявляється в дискусії з питань правопису, позначається на ортографії деяких видань, що віддають перевагу словоформам, характерним для діяспори: *етнографія, катедра, матеріял* тощо. Знайомство журналістів з мовною практикою діяспори сприяє популяризації слів, які донедавна були маловідомі широкому загалові: *імпреза, летовище, мапа, речник, світлина, слухавка* й ін. Контакти науковців діяспори та України позначилися не лексиконі галузевих термінологічних словників, насамперед тих, що опубліковані в Західній Україні.

Проте і сучасна літературна мова України справляє вплив на усне й писемне мовлення українців діяспори, адже редакторами і авторами деяких діяспорних видань стали недавні емігранти з України. Уже сьогодні виникає ситуація зіткнення двох варіантів української мови, що особливо відчутно позначається в пресі та суботніх школах українознавства, де співіснують синонімічні форми: *копаний м'яч* — футбол, *кошиківка* — баскетбол, *відбиванка* — волейбол, *урок* — лекція, *випускний* — *матура* тощо. Загалом вивчення соціолінгвістичних американських впливів на мову української діяспори США становить предмет окремого, ґрунтовного дослідження, яким варто зацікавитися мовознавцям як в Україні, так і на землі Вашингтона.

Список використаних джерел

1. АМЕРИКА : Газета. 1953. Ч. 5, 12 січня; Ч. 11, 21 січня; Ч. 18, 30 січня; Ч. 19, 2 лютого; Ч. 44, 9 березня; Ч. 54, 23 березня; Ч. 129, 13 липня.
2. Гуменна Д. Багато неба. Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників СЛОВО. 1954.
3. Гуменна Д. Внуки столітнього запорожця. Торонто : Видавництво «Добра Книжка», 1981.
4. Енциклопедія української діяспори. Т. 1. Сполучені Штати Америки. Книга 1 А-К. Нью-Йорк; Чікаго : НТШ А, 2009.
5. Керницький І. Будні і неділя. Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників в екзилі «СЛОВО», 1973.
6. Кирпатий І. Запорожець за ... Океаном. Клифтон : Друкарня Петра Ямняка, 1974.
7. Козак Е. Гриць Зозуля. Гамтрак : Видавництво «Лис Микита», 1973.
8. Козак Е. На хлопський розум Гриця Зозулі. Гамтрак : Видавництво «Лис Микита», 1982.
9. Рудакевич О. Щастя-долі виглядаєм... Принагідні вірші, нариси й співомовки. Філадельфія, 1975.
10. ШЛЯХ : Газета. 1965. Ч. 1 3 січня; Ч. 6, 7 лютого.